

TERAKKİ

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik, *Salnâme-i Hadika*, İstanbul 1290, s. 78-79; Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931, s. 48-51; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, s. 213-214; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 243; Hasan Duman, *Katalog*, s. 399-400, 402-403; *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Der-gileri Bibliyografyası* (haz. Zehra Toska v.dğr.), İstanbul 1992, s. 359-366; Kenan Akyüz, "Terakki", *TA*, XXXI, 103-104; "Terakki", *TDEA*, VIII, 315-316.

ÂLİM KAHRAMAN

TERAVİH

(التراويح)

Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsıdan sonra kılınan namaz.

Sözlükte "rahatlatmak, dinlendirmek" anlamındaki **tervîha** kelimesinin çoğulu olan **terâvîh** ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra kılınan namazı ifade eder. Hadislerde "kıyâmü şehri ramazân" (ramazan ayının namazı) veya "ih-yâü leyâlî ramazân" (ramazan gecelerinin ih-yası) diye anılan bu namaza dört rek'atta bir dinlenme amacıyla biraz oturulduğundan (tervîha) teravih denmiştir. Zaman içinde, her bir teravihayı oturup dinlenmek yerine zikir ve salavat gibi nâfile ibadetlerle değerlendirme veya ara vermeden namaza devam etme şeklinde uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hanefîler her bir teravihada oturup dinlenmeyi teravihin ruhuna daha uygun bulurlar. Türkiye'de bu namaz aralarında Hz. Peygamber'e salavat getirilmekte veya ilâhi okunmaktadır.

Resûl-i Ekrem bizzat teravih namazını kıldığı gibi, "Ramazan ayını inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ihya eden kimsenin geçmiş günahları bağışlanır" hadisiyle (Buhârî, "Şalâtü't-terâvîh", 1; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 173) bilhassa gece ibadetlerinin ve teravih namazının kasdedildiği yorumu yapılmıştır. Bu tür hadislerden hareketle İslâm âlimleri, teravih namazının erkek ve kadın her müslüman için sünnet olduğu konusunda görüş birliğine varmıştır. Hanefîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve bazı Mâlikîler'e göre bu namaz müekked sünnettir. Orucun değil ramazan ayının sünneti olduğundan oruç tutamayanlar da bu namazı kılar. Bazı Hanefî âlimleri, Resûl-i Ekrem'in ümmetine farz kılınmasından çekinerek teravih namazını bazı geceler eda ettiği, sahâbenin ise devamlı kıldığı gerekçesiyle bunun sahâbenin sünneti olduğunu söylemişse de tercih edilen görüş Resûlullah'ın sünneti ol-

duğu yönündedir (Kâsânî, I, 288; Tahtâvî, s. 335). Fıkıh kitaplarında teravihin kadınlar için de sünnet olduğuna vurgu yapılması bu namazı erkeklere mahsus kabul eden bazı firkalara reddiye amacı taşımaktadır. Ca'ferî mezhebinde teravih namazı yerine bu ay boyunca toplam bin rek'attan fazla nâfile namaz kılınması müstehaptır; mezhep kaynaklarında hangi gecelerde kaç rek'at namaz kılınacağına dair bilgi verilmektedir (Ebû Ca'fer et-Tûsî, I, 133-134). Zeydiyye'de ise teravih namazını tek başına kılmak müstehap, cemaatle kılmak bid'at sayılır (Ahmed b. Kâsım, I, 158).

Teravih namazını başlangıçta cemaate bizzat kıldırın Hz. Peygamber ümmetinin yükünü arttırabileceği düşüncesiyle bu uygulamadan vazgeçmiştir. Onun bu namazı iki veya üç gün mescidde kıldırıldığı, cemaatin gittikçe çoğaldığını görünce mescide çıkmadığı ve bunu Allah'ın farz kılabilceği endişesiyle yaptığını söylediği rivayet edilir (Buhârî, "Teheccüd", 5, "Şalâtü't-terâvîh", 1; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 177-178). Ramazan ayının son on günü içinde meydana gelen bu olayın tarihi hakkında farklı fikirler ileri sürülmüştür. Teravihin oruçla birlikte hicretin 2. yılında teşrî kılınmış olabileceği yönünde bir görüş bulunmakla birlikte, Resûlullah'ın ikinci defa teravih namazını kıldırıldığına dair bir rivayetin nakledilmemesi ve kendisine bu namazla ilgili yeni soruların sorulmamasından hareketle teravihin risâletin son yılında teşrî kılındığı görüşü (Kalyûbî, I, 248; Cemal, I, 489) daha kuvvetli görünmektedir. Teravihin tek başına kılınmasına Hz. Ebû Bekir döneminde devam edilmiştir. Bu uygulamanın camide meydana getirildiği dağınıklığı, artık farz kılınma ihtimali bulunmadığı ve Resûl-i Ekrem'in konuyla ilgili sözünden çıkan anlamı dikkate alan Hz. Ömer 14 (635) yılında Übey b. Kâ'b'dan cemaate teravih namazı kıldırmasını istemiş ve bu uygulama günümüze kadar sürmüştür.

Teravih namazının rek'at sayısı ile ilgili sekiz, on, on altı, yirmi, otuz altı, otuz sekiz, kırk gibi sayılar ileri sürülmüştür (Aynî, XI, 126-127). Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber'in vitir dahil yirmi üç rek'at namaz kıldığı yolundaki rivayetten (İbn Ebû Şeybe, II, 164; Beyhakî, II, 496) ve sahâbe uygulamasından hareketle teravihin yirmi rek'at olduğu görüşünü benimsemiştir. İbnü'l-Hümâm ve Süyûtî gibi âlimler, Resûl-i Ekrem'in bir gecede vitir dahil on bir rek'attan fazla nâfile namaz kılmadığı yönün-

deki hadislerle dayanarak teravihin sekiz rek'at olduğunu söylemiştir; İbnü'l-Hümâm sekizden sonra kılınan on iki rek'atın müstehap olduğu kanaatinde (Fethu'l-ka-dir, I, 468). İmam Mâlik'in teravihin otuz altı rek'at olduğunu savunduğu nakledilmekte, ayrıca yirmi rek'at olduğu yönünde bir görüşü de bulunmaktadır (İbn Rüşd, II, 309-310). Bütün bunlar arasında yirmi rek'at rivayeti güç kazanmış ve İslâm toplumunda gelenek bu doğrultuda gelişmiştir. Özellikle Hz. Ömer dönemindeki uygulamanın bu husustaki etkisini belirtmek gerekir. Hatta ashap buna itiraz etmediğinden teravihin yirmi rek'at olduğunda sahâbe icmâi meydana geldiği (Kâsânî, I, 288) veya icmâa yakın bir kabul teşekkül ettiği (İbn Kudâme, I, 799) ifade edilmektedir. Ancak teravih namazının mendup namazlar kategorisinde yer aldığı ve bu tür namazların en azı iki olmak üzere rek'at sayısında bir üst sınırın bulunmadığı dikkate alınır bu tür farklı görüşlerin konunun özüne ilişkin olmadığı söylenebilir. Rivayetlerden teravihin ramazan gecelerini ihya faaliyetlerinden birini teşkil ettiği ve Hz. Peygamber'in rek'at sayısından çok o geceyi ihya etmeye ve özellikle kıraatin, rükû ve secdenin uzun tutulmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Resûlullah'ın kıldırıldığı teravih namazlarından birini anlatan Ebû Zer el-Gifârî onun namazı neredeyse sahura kadar uzattığını söyler (Ebû Dâvûd, "Şehru Ramazân", 1). Amellerin en faziletisine dair bir soruyu, "Kıyamı uzun olan namaz" diye cevaplama da (Ebû Dâvûd, "Te'avvu", 23) bu fikri desteklemektedir. Âlimlerin rek'at sayısındaki ihtilâfı da bu konuda sabit bir sayının belirlenmediğine işaret etmektedir.

Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve Mâlikîler ile Şâfiîler'den bazılarına göre teravih namazını cemaatle kılmak sünnettir ve daha faziletlidir. Diğer taraftan Hanefîler'e göre bu namazın cemaatle kılınması sünnet-i kifâye sayıldığından bir bölge halkı teravihi cemaatle kılmayı bütünüyle terkederse, topluma yönelik sünneti terk sebebiyle günah işlemiş olur (a.g.e., a.y.). Bu fikri savunanlara göre nâfile namazları evde kılmayı tavsiye eden hadis teravihle değil teheccüd namazıyla ilgilidir. Mâlikîler ve Şâfiîler'in çoğunluğu ile Hanefîler'den Tahâvî'ye göre ise mescidleri boş bırakmamak şartıyla teravihin evde kılınması müstehaptır. Teravihin evde kılınmasını daha faziletli gören âlimler de camilerin ihmal edilmemesi gerektiği noktasında birleşmiştir.

Hız. Peygamber'in sünnetinde gece namazlarının ikişer rek'at kılınması uygulaması öne çıktığından (Buhârî, "Vitr", I, 2, "Şalât", 84; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirin", 145-148, 156, 157, 159) fakihler teravih namazının her iki rek'atta bir selâm verilecek kılınmasının fazileti konusunda görüş birliği içindedir. Şâfiî mezhebine göre iki rek'atta bir selâm vermek farzdır, kasten dört rek'atta bir selâm verilirse namaz bâtil olur; hata ile yapıldığı takdirde namaz herhangi bir nâfile namaza dönüşür. Hanefiler'e göre yirminci rek'atın sonunda verilecek tek selâmla kılınan teravih namazı mekruh görülmekle birlikte sahihtir. Mâlikîler'e göre dört rek'atta bir selâm vermek mekruhtur, bununla beraber namaz sahih olur. Teravih namazında ramazan boyunca bir hatim yapılması Hanefiler ve Hanbelîler'e göre sünnet, Şâfiîler ve Mâlikîler'e göre müstehaptır. Hız. Peygamber ve sahâbe döneminde bu namaz oldukça uzun bir kıraatle eda edilirken tarihî süreç içerisinde insanlara zahmet vermeme kuralından hareketle uzun okumadan vazgeçilmiş ve cemaati çoğaltmanın kıraati uzatmaktan daha yararlı olacağı düşüncesi öne çıkmış (Kâsânî, I, 289; İbn Kudâme, I, 800), zamanla her rek'atta uzunca bir âyet veya üç kısa âyetin okunması yeterli görülmüştür. Ancak her durumda namazın âdâbına ve özellikle ta'dîl-i erkâna riayet edilmesi zorunludur; namazın bunu ihlâl edecek biçimde hızlı kılınması doğru değildir.

Teravih namazının vakti yatsı namazının arkasından fecre kadar geçen süredir; vitirden sonra kılınması câiz olmakla birlikte uygulamada vitirden önce kılınmaktadır. Hanefiler ve Şâfiîler'e göre teravihin gecenin ilk üçte birlik dilimine veya yarısına ertelenerek kılınması müstehaptır. Hanbelîler ise gecenin ilk vaktinde kılınmasını daha faziletli görmüştür. Teravih namazının eda edilmesi için ezan okunmaz ve kâmet getirilmez; kılamayan kişinin kazâ etmesi gerekmez. Teravih iki rek'atta bir selâm verilecekse sabah namazının, dört rek'atta bir selâm verilecekse ikinci namazının sünneti gibi fakat tamamında cehri kıraatle kılınır. Şâfiîler, Hanbelîler ve bazı Hanefiler'e göre teravih namazında niyetin bu namaz için belirlenmesi gerekli olup mutlak niyet yeterli değildir. Teravih namazı başladıktan sonra camiye gelen kimse önce yatsı namazını kılar, daha sonra teravih namazı için imama uyar. Çünkü teravih yatsı namazına tâbidir ve ondan önce kılınmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, II, 162-168; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1414/1994, II, 494-497; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Mebsût* (nşr. M. Taki el-Keşfî), Tahran 1387, I, 133-134; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 143-149; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-ta'şîl* (nşr. Saîd A'râb), Beyrut 1404/1984, II, 309-310; Kâsânî, *Bedâ'î'*, I, 288-290; İbn Kudâme, *el-Muğ-nî*, I, 797-802; Zâhidî, *Fezâ'ilü ramazân ve şalâ-ti't-terâvih*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1859; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, I, 437; Takyyüddin es-Sübki, *Da'ü'l-meşâbih fi şalâti't-terâvih*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1098; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IV, 294-299; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348, XI, 124-128; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 466-470; Süyûtî, *el-Meşâbih fi şalâ-ti't-terâvih* (*el-Hâvî li'l-fetâvî* içinde), Beyrut 1408/1988, I, 347-350; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut 1419/1998, I, 248; İbrâhîm b. Hüseyin el-Yanyavî (Kara Şahin), *Risâle fi fazile-ti't-terâvih ve's-sahûr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3666; Cemal, *Fütühâtü'l-vehhâb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 489; Tahtâvî, *Hâşiye 'alâ merâkî'l-felâh*, Kahire 1389/1970, s. 335; Lek-nevî, *Tuhfetü'l-aşyâr bi-ihyâ'i sünneti seyidü'l-ibrâr* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Dimaşk-Beyrut 1412/1992, s. 93-134; Nüreddin İtr, *Hedyü'n-Nebî fi's-salavâti'l-hâşşa*, Dimaşk 1407/1987, s. 78-96; Fazl Hasan Abbas, *et-Tavzîh fi şalâteyi't-terâvih ve't-tesâbih*, Amman 1988; İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, *Taşhihu hadîsi şalâti't-terâvih 'işrine rek'â ve'r-red 'ale'l-Elbânî fi taz'îfih*, Riyad 1408/1988; Ahmed b. Kâsim es-San'ânî, *et-Tâcû'l-müzheb*, San'a 1414/1993, I, 158; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Şalâtü't-terâvih*, Riyad 1421; M. Ziyâurrahman el-A'zamî, "Teravih Namazı" (trc. Selman Başaran), *İslâmî Araştırmalar*, sy. 4, Ankara 1987, s. 5-18; Ruveyfî Râcih er-Rahîlî, "Fimâ nesebehü eş-Şeyh Mansûr el-Buhûtî fi'r-Ravzi'l-mürbî ilâ 'Ömer b. el-Hattâb (r.a.) fi şalâti't-terâvih fi Ramazân ve tahricühü ve münâkaşatü ehli'l-ilm fi zâlik", *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, sy. 26, Riyad 1410, s. 277-307; Abdullâh b. Nâsir es-Sedhân, "et-Terâvih fi'l-Şarî'n-nebevî: Ehdâfuh ve vesâ'ilüh", a.e., sy. 60 (1421), s. 215-254; Abdülkadir Karahan, "Terâvih", *İA*, XII/1, s. 168-169; A. J. Wensinck, "Tarâvih", *EI*² (İng.), X, 222; "Şalâtü't-terâvih", *Mv.F*, XXVII, 135-149; Yahyâ Rehâyi, "Terâvih", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 819-821; M. Rızâ Ensârî, "Terâvih", *DMT*, IV, 203-204; Fâtîma Mücâhidî, "Terâvih", *DMBİ*, XIV, 741-744.

SAFFET KÖSE

TERBÎ'

(التربيع)

Eski Türk edebiyatında bir gazelin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiyede eklenen iki mısra ile bendlerindeki mısra sayısı dörde çıkarılan musammâtın adı

(bk. MUSAMMAT).

TERBİYE

(bk. TÂLİM ve TERBİYE).

TERCEMAN

(bk. GÜLBANK).

TERCEME

(الترجمة)

Bölüm başlığı, biyografi, sened vb. anlamlarda kullanılan bir hadis terimi.

Sözlükte "açıklamak, tefsir etmek; bir metni bir dilden diğerine çevirmek; bir kimsenin hayatını anlatmak" mânalarının terime kelimesi (çoğulu terâcim) terim olarak hadis kitaplarının ana bölümleriyle (kitab) alt bölümlerin (bab) başlıklarını, hadis metnini birbirine nakleden râvilerin isimlerinden oluşan senedi, bir kimsenin biyografisini ve içinde aynı senedle rivayet edilen hadislerin toplandığı kitapları ifade eder. Terceme aslında "insan, yer, bölge, olay, kitap gibi şeylere isim ve unvan verme ve bunları tanımlama" anlamına gelir. Unvan vermek, unvanın altında ayrıntılı biçimde açıklanan hususları başlıkta özet halinde sunmak ve bir mânada bunları kısa şekilde tanımlamak demektir. Meselâ ilk dönemlerde Mâlik>Nâfi'>İbn Ömer senediyle nakledilen hadisler bir sahîfede, bir cüzde, bir kitapta toplanır ve her hadisin başında yer alan aynı sened tekrarlanmayıp kitabın başına bir defa yazılır, böylece sened, altında zikredilen bütün rivayetlerin ortak unvanı olurdu. Bu uygulama sebebiyle terceme kelimesi bazan "sened" mânasında kullanılmıştır (İbnü's-Salâh, s. 254). Hadis râvilerinin hayatına dair toplu bilgiler için de "tercemetü fülân" ifadesine yer verilmiş, râvilerin tanıtımını yapan, onları cerh ve ta'dîl açısından değerlendiren eserlere "terâcim kitapları" (ricâl kitapları) denmiştir.

Hadis âlimleri, kitab ve bab esasına göre tasnif edilen eserlerde kitab kelimesiyle aynı konudaki hadislerin ana başlığına, bab kelimesiyle bunların alt başlıklarına işaret etmiştir. Bu tür eserlerde hem ana başlık hem alt başlıklar terceme veya terâcim diye adlandırılmıştır. Bu metotla eser yazarlardan Buhârî'nin başlıkları seçmede gösterdiği başarı sebebiyle terceme (terâcim) neredeyse onun *el-Câmi'u's-şahîh*'i için kullanılan bir terim olmuştur. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'te yer verdiği başlıklarda o başlığın altındaki hadislerden anladığı mânayı özetlemiş ve bu hadisleri âdeta şerhetmiştir. Birkaç anlamı bulunan veya mutlak, mukayyed, âm